

SBORNÍK

ČESKOSLOVENSKÉ SPOLEČNOSTI ZEMĚPISNÉ

ROČNÍK 1961 • ČÍSLO 1 • SVAZEK 66

JOSEF KUNSKÝ

UNIV. PROFESOR DR. BOHUSLAV HORÁK

26 декабря 1960 умер в Праге Богуслав Горак, заслуженный профессор географии на университете в Брне. Он основателем чешской исторической географии, исторической этнологии, исторической картографии и истории географии. Эта статья кратко информирует о разных проблемах его научной работы. Про научные заслуги он получил в 1956 г. Орден работы и в 1957 г. степень доктора наук. Наконец здесь собрана

библиография его научных статей за 1950—1960 гг. Чехословацкая география потеряет одного из самых заслуженных научных работников, который своими глубокими знаниями участвовал значительно в географической науке.

Právě když jsme připravili v tisku článek k osmdesátým narozeninám Horákovým, zasáhla nás náhle 26. prosince 1960 smutná zpráva o jeho smrti, která zakončila jeho krátké onemocnění. Měsíc předtím jsme se rozloučili s profesorem Viktorem Dvorským, předposledním z trojice našich universitních učitelů, Daneš-Dvorský-Horák, kteří vyrostli v začátcích našeho universitního zeměpisu a vytvořili u nás tradici tří hlavních oborů zeměpisných. S posledním z nich se loučíme tímto článkem.

Každá vědecká osobnost nese kus dějin svého oboru. Bohuslav Horák, první profesor historického zeměpisu na filosofické fakultě brněnské university, zastihl ještě při svém universitním studiu prvního profesora zeměpisu na Karlově universitě Jana Palackého, který nedal svému oboru ani pozoruhodnější vědecké dílo ani školu ani organizaci. Rozumíme dobře ještě dnes tehdejšímu volání prehistorika Lubora Niederleho po tom, aby po Palackém byl na Karlovu universitu povolán proslulý srbský zeměpisec Jovan Cvijić. Osudový dosah toho, že se toto úsilí nepodařilo uskutečnit, pocítujeme dodnes. Nástupce Palackého Václav Švambera neposunul úroveň našeho zeměpisu nějak příliš výše. Tehdy se studoval zeměpis spolu s dějepisem a náš zeměpis zůstával také proti výborné škole dějepisné vytrvale v pozadí. Proto tehdejší generace posluchačů zeměpisu byla v hlubším studiu zeměpisu odkázána na vlastní studium, nebo přesunovala svůj zájem k jiným oborům. Také naše zeměpisná společnost vznikla tehdy mimo universitní zeměpis a s převážným vlivem geologů.

Později vlivem geologa Cyrila Purkyně a mladého fyzického zeměpise Jiřího V. Daneše dostala se začátkem našeho století do vědeckého popředí geomorfologie, která byla tehdy světově v prudkém rozvoji. Ale i její nástup u nás byl osudově zastaven předčasnou smrtí Danešovou.

Vliv Niederlův a jiných historiků, vlastní studium i zájezdy do ciziny orientovaly Horáka k slovanské topografické archeologii, všeobecné a historické etnologii, z čehož se vyvinul konečný badatelský zájem o historický zeměpis, který tehdy byl také ve svém rušném rozvoji.

Několik dřívějších jubilejních pojednání před dvaceti a deseti léty (na konci uvedených) zhodnotilo již podrobně Horákovu dílo a život. Obnovujeme tu jen pro mladší generaci úvahu o etapách a hlavních rysech Horákovy vědeckého díla. Především nejprve několik životopisných dat. Bohuslav Horák se narodil 3. března 1881 v Chebu, studoval v Plzni na gymnasiu a v letech 1899—1903 byl posluchačem Karlovy university. Studoval zeměpis s dějepisem, složil z nich státní zkoušky a po roce 1905 složil doktorát z filosofie. Potom působil jako středoškolský profesor v Plzni v letech 1906 až 1910, kdy přešel na malostranskou reálku v Praze. Roku 1921 se habilitoval z historického a politického zeměpisu, dějin zeměpisu a historické etnologie na filosofické fakultě brněnské university, kde se stal roku 1927 mimořádným a roku 1934 řádným profesorem; roku 1952 odešel do výslužby. Roku 1956 byl Horákovi udělen za vědecké zásluhy Řád práce a roku 1957 Československou akademií věd doktorát geografických věd.

Horák začal praktickou archeologií na plzeňském hradišti u Plzně, pokračoval topografickým výzkumem vzniku města Plzně v 13. století a zkoumal pak zeměpisné údaje Kosmovy kroniky. Potom, pod vlivem Gradmannovy práce o vývoji středoevropské krajiny provedl rozsáhlou analýzu práce W. Fridricha z roku 1912 o historickém zeměpisu Čech, při níž, ovlivněn také Richthofenem, zdůrazňuje lidský zásah do tvorby kulturní krajiny oproti převaze vlivu přírodního, tehdy přeceňovaného.

Když Horák přešel z plzeňského působiště na malostranskou reálku, obrátil se k historickému zeměpisu antického světa. Připomeňme tu, že Horák byl vyzbrojen důkladnou znalostí jazyků klasických i moderních a že v tom byl mezi našimi zeměpisci nedostižnou výjimkou. Několika studii o tetování Thráků, plujícím ostrovu Aiolově a poloze Velehradu se připravoval k výzkumům v Římě a Athénách, které však znemožnila první světová válka. Pokračoval proto kamerálně ve výzkumu antických zpráv o kaspickém ústí řeky Oxu a na práci o tomto tématu se habilitoval.

Roku 1922 prohloubil svou disertační práci o trpaslících v antické literatuře, analyzoval starověké údaje o Galech v českých zemích a o slovanském území v 5. století n. l. Nato se Horák věnoval dějinám zeměpisu, z jejichž studia vyplynuly i jeho práce v historické kartografii. Obíral se tzv. Kolumbovou mapou, mapovým podkladem zeměpisného obrazu v díle Pavla Stránského, některými starými českými mapami, prvním českým rozborem a edicí Strejцова-Vetterova cestopisu o Islandu, a pro Machátův ilustrovaný zeměpis sepsal dějiny zeměpisu. Potom se vrátil k analýze antických pramenů o možnosti vtoku Amudarji do Kaspického jezera, která vyzněla negativně. Analyzoval staré zprávy o cestě mezi Baltem a Černým mořem a konečně o území říše Sámovy.

Za druhé světové války, roku 1942, připravil s několika spolupracovníky k tisku pro nakladatelství Borový rozsáhle osnované dílo o českých cestovatelích, s názvem „České výpravy za neznámými světy“, z něhož však vyšly jen tři první sešity, zahrnující první české cestovatele po Václava Vratislava z Mitrovic. Ve čtyřicátých letech obnovil svůj zájem o výklad Dalimilovy kroniky týkající se Kartasů a v souvislosti se svou činností kartografickou vydal komentovaný starý článek A. V. Malocha „Nesnáze českého horopisu“. Později se znovu vrátil k historické etnologii dvěma rozpravami o dávných obyvatelích pobřeží Rudého moře a o afrických trpaslících v antické literatuře.

Počátkem padesátých let tohoto století připravil k tisku s Kvidem Hodurou obšírně komentovaný staročeský překlad Marca Polova Milionu.

V osmé desítku svého vzácného věku byl Horák literárně velmi plodný. Ve dvou rozpravách podává rozbor nejstarších pramenů starověkých o sídelních poměrech našeho území. První z nich doprovodil zpracováním našeho listu mezinárodní milionové mapy římského císařství stanovící na našem území hranici římského imperia a lokalizaci římských a Římanům známých sídel a míst. Druhá rozprava podává rozbor záznamu tzv. Bavorského geografa. Spolu s Kvidem Hodurou vydal komentovaný popis Ameriky Jana Léryho podle bratrského překladu z roku 1590.

V letech 1954 a 1958 pak shrnul koncepci svých historicko-zeměpisných studií ve svém vrcholném díle Dějinách zeměpisu, v prvních dvou svazcích objímajících starověk, středověk a počátek novověku v době velkých objevných plaveb. Přísná kritika písemných a kartografických pramenů a vlastní kritický postoj k literatuře o nich vytvořily z nich dílo příkladné vědecké čistoty, i když je poměrně k obsažné látce rozsahově skromné. Autor ve své osmdesátce dokončil třetí díl a připravoval čtvrtý díl této významné základní knihy naší zeměpisné literatury. O prvním dílu Dějin zeměpisu byl Státním filmem natočen a předváděn krátký dokumentární populární vědecký film.

V článcích tohoto věkového období se několikrát vracel ke své oblíbené historické kartografii, k analýze starých map jako pramenných zdrojů zeměpisných informací i jako ukazatelů koncepcí individuálních i skupinových period země-

pisného nazírání. Horák hledal v antické literatuře ohlas užívání a výkladu map, obíral se primitivními kruhovými mapami středověkými, starými mapami českými a starými atlasy a glóby. Analytický zájem o staré mapy obracel již dříve v aktuální službu soudobé kartografii spoluautorstvím na nástěnných a příručních mapách Československa a jeho částí, na mapách k dějinám na čtvrtém vydání školního historického atlasu a na přípravě map pro náš národní atlas. Jeho dílo historicky zeměpisné tak nejlépe vyústilo v službu potřebám naší přítomnosti.

Literárně podal své historicky kartografické studie v sérii článků uvedených níže v bibliografickém soupisu. Doplnil je dvakrát kritickým a velmi informativním přehledem dějin našeho historického zeměpisu a historické kartografie, v letech 1954 a 1960 ve Sborníku ČsSZ.

Doplňme tento obraz vědecké činnosti ještě poukazem na průběžnou účast na organizaci našeho zeměpisu dlouholetou redakcí Sborníku Čs. společnosti zeměpisné, v němž rozvinul činnost kritickou, při níž podal ve svých referátech tolik vlastních a analytických oprav a doplňků, že takřka každý z těchto referátů se stává samostatnou studií. Připojme tu ještě poukaz na Horákovu úsilí o prostou a jadrnou čistotu českého jazyka a o názvoslovné třibení vědeckého výrazu. Sluší ještě vzpomenout jeho dlouhotrvajícího předsednictví Názvoslovné komise, výbornou organizaci jeho historicky zeměpisného semináře a založení Kabinetu pro historický zeměpis ČSAV.

Horákovu dílo je plodné objemem, hodnotou i koncepcí, je podloženo hlubokými základy mistrných vědomostí svého oboru neutuchajícími v nejvyšších letech lidského věku ve své svěží intenzitě, dílo budující ve své formě originálně tvořivé i kriticky a recensně spolubudující náš historický zeměpis a dějiny zeměpisu. Horák byl tichý učenec vzácných osobních vlastností s hlubokými a širokými vědomostmi a své znalosti přátelsky a kavalírsky poskytoval každému, kdo je potřeboval. Cenný korektiv jeho učenosti budeme dlouho postrádat v naší společné práci.

S obdivnou vděčností se s ním všichni upřímně loučíme a jeho památka nám zůstane vždy trvalá a krásná.

BIBLIOGRAFIE HORÁKOVÝCH PRACÍ ZA LÉTA 1950—1960

Knihy a rozpravy:

Dějiny zeměpisu. Praha (NČSAV) I. díl 1954, 158 p., II. díl 1958, 177 p.

Geografický a etnografický obraz českých zemí v době římského císařství (s mapou římského imperia 1:1 M). *Rozpravy ČSAV*, řada SV, roč. 65. Praha 1955, 42 p.

Descriptio civitatum ad septentrionalem plagam Danubii (tzv. Bavorský geograf). (Spolu s D. Trávníčkem). *Rozpravy ČSAV*, řada SV, roč. 66. Praha 1956, 73 p.

Jean de Léry: Historie plavení se do Ameriky, kteráž i Brasíliá slove. Vydání staročeského textu z r. 1590, spolu s Kv. Hodurou. Praha (NČSAV), 1957, 384 p.

Články:

Středověké mapy pásmové. *Sborník Čs. spol. zeměpisné*. Praha 1953, 58 : 138—141.

Šafaříkův Slovanský zeměvid. *Kartografický přehled*. Praha 1953, 7 : 49—53.

- Počet obyvatelstva v Čechách v ranném středověku (s B. Hřibovou). *SbČSZ*. Praha 1954, 59 : 122—128.
- Referát o historickém zeměpisu (s M. Stadlerovou). *SbČSZ*. Praha 1954, 59 : zvl. příloha p. 1—8.
- J. E. Vocel a česká geografie. *Lidé a země*. Praha 1954, 3 : 98—100.
- E. Holub - J. Kořenský (s M. Stadlerovou). *SbČSZ*. Praha 1955, 60 : 94—102.
- Globus Bohuslava Hasištějnského z Lobkovic. *SbČSZ*. Praha 1955, 60 : 194—198.
- První vydání Komenského mapy? *SbČSZ*. Praha 1958, 63 : 331—335.
- Czech literary works of historical geography. *SbČSZ*. Praha 1960, 65 : 280—290.

BIBLIOGRAFIE B. HORÁKA:

- 1908—1941: Výbor z kritických statí Bohuslava Horáka k jeho šedesátým narozeninám. *Spisy odboru Č. spol. zeměpisné v Brně*, řada C, spis 10. Brno 1941, 100 p. bibliografie na str. 19—28.
- 1942—1950: *Zprávy Anthropologické společnosti v Brně*. Brno 1951, 4 : 2—4, 72. *SbČSZ*. 1951, 56 : 15—25.
- 1951—1955: *SbČSZ*, 1956, 61 : 117—118.